

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ УЧАСНИКІВ, ЯКІ ВІДІГРАЮТЬ ДОПОМІЖНУ РОЛЬ

PECULIARITIES OF INVOLVING PARTICIPANTS, PLAYING A SUBSIDIARY ROLE, INTO CRIMINAL PROCEEDINGS

Удалова Л.Д., д.ю.н., професор,
директор

*Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Національної академії внутрішніх справ*

Римарчук О.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального процесу

Національна академія внутрішніх справ

У статті розглядаються проблеми процесуального порядку залучення у кримінальне провадження осіб, що володіють спеціальними знаннями, зокрема, психолога та педагога а також правова невизначеність їх процесуального статусу.

Здійснений аналіз статті 71 КПК України та інших норм кримінального процесуального законодавства, що визначають процесуальний статус такого учасника кримінального провадження як «спеціаліст», дозволив усвідомити правовий зміст зазначених положень, провести розмежування зі схожими особами, що володіють спеціальними знаннями. На підставі проведеного дослідження встановлено, що процесуальний статус психолога, педагога залишився чітко не визначеним, що призводить до відсутності єдності у підходах розуміння меж їх повноважень та допустимості прийнятих ними рішень.

Сформульовано висновок про доцільність закріплення у чинному КПК України спеціальної норми, яка б закріплювала процесуальний статус психолога як самостійного учасника кримінального провадження. Визначено випадки, обов'язкового залучення психолога – виключно у провадженнях за участю неповнолітніх, малолітніх осіб, в інших провадженнях їх участь є факультативною (на розсуд осіб, що ведуть кримінальний процес або за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого). Виправдано підхід, відповідно до якого педагога слід залучати у випадках встановлення обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та вирішення питання про призначення комплексної психолого-психіатричної чи психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Здійснено порівняльну характеристику низки міжвідомчих нормативно-правових ініціатив, що регулюють питання залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб із положеннями статей 226-228, 354, 491 КПК України. Встановлено, що уточнений порядок добору, виклику та порядок залучення психолога у відповідних підзаконних нормативно-правових актах, частково не відповідають процесуальному порядку залучення психолога у кримінальне провадження, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

Ключові слова: неповнолітні, малолітні особи, залучення психолога, педагога, спеціаліста, досудове розслідування, спеціальні знання, слідчі (розшукові) дії, процесуальні рішення, кримінальне судочинство.

The article examines the problems of the procedural order of involving into criminal proceedings persons, who possess special knowledge, in particular, a psychologist and a teacher and also the legal uncertainty of their procedural status. The conducted analysis of Article 71 of the of Criminal Procedure Code of Ukraine and other norms of criminal procedural legislation which define the procedural status of such a participant in criminal proceedings as a "specialist" made it possible to understand the legal content of the abovementioned provisions and to distinguish them from similar persons, who possess special knowledge. Based on the presented research, it was established that the procedural status of a psychologist and a teacher remained clearly undefined, and this fact leads to a lack of unity in approaches to understanding the limits of their powers and the admissibility of the decisions they made.

A conclusion on the expediency of enshrining in the current Criminal Procedure Code of Ukraine a special norm which would establish the procedural status of a psychologist as an independent participant in criminal proceedings is formulated. Cases of mandatory involvement of a psychologist are identified – exclusively in proceedings involving minors, juvenile persons, in other proceedings their participation is optional (at the discretion of the persons conducting the criminal proceedings or at the request of the criminal proceedings' parties, the victim).

The approach, according to which a teacher should be involved in cases of establishing circumstances, which are to be established in criminal proceedings against juveniles and resolving the issue of ordering a comprehensive psychological-psychiatric or psychological examination of a juvenile suspect or an accused minor is justified.

A comparative description of a number of interdepartmental regulatory and legal initiatives controlling the issue of involving psychologists into criminal proceedings involving juveniles and minors together with the provisions of Articles 226-228, 354, 491 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is carried out. It is established that the specified procedure for selecting, calling and involving a psychologist in the relevant subordinate regulatory and legal acts partially do not correspond to the procedural procedure for involving a psychologist into criminal proceedings, provided for by criminal procedural legislation.

Key words: minors, juvenile persons, involvement of a psychologist, a teacher, a specialist, pre-trial investigation, special knowledge, investigative (search) actions, procedural decisions, criminal proceeding.

Актуальність теми. Особливістю усіх неповнолітніх, малолітніх осіб є їх психологічна, фізична, соціальна незрілість, неспроможність повноцінно надавати правову оцінку власним діям та діям оточуючих. Саме тому зазначені суб'єкти потребують належного захисту. Сучасне кримінальне судочинство, у якому беруть участь неповнолітні та малолітні особи адаптоване під їх вікові потреби, проте, процес оптимізації не завершений та потребує нормативного врегулювання. Однією із гарантій забезпечення прав і інтересів неповнолітніх є залучення таких учасників кримінального провадження, діяльність яких спря-

мована на забезпечення найкращих інтересів таких осіб, зокрема, осіб, які володіють спеціальними знаннями. Процесуальний статус та порядок залучення зазначених осіб у таких кримінальних провадженнях чітко не визначений у кримінальному процесуальному законодавстві і вимагає детального нормативного врегулювання.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанню специфіки і практичних проблем учасників кримінального провадження та порядку їх залучення до кримінального провадження за участю неповнолітніх, малолітніх осіб приділяли достатньо уваги такі науковці,

як Бабенко О.Г., Вознюк А.А., Гричанюк, М.В., Зеленський С.М., Оргинська Н.В., Попович М.В., Романюк В.В., Рябченко К.С., Степаненко Н.В., Хахуцяк О.Ю. та інші.

Не дивлячись на розробленість досліджуваної проблеми, і урахуваючи неоднозначність законодавства та судової практики щодо залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями (зокрема, психолога, педагога, спеціаліста тощо) під час кримінального провадження, підтверджує беззаперечність актуальності теми та потребує додаткової уваги.

Метою дослідження є аналіз особливостей процесуального статусу та участі психолога, педагога у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх, малолітніх осіб.

Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є наступні: дослідити положення кримінального процесуального законодавства щодо процесуального статусу психолога та педагога, як осіб, які володіють спеціальними знаннями; визначити випадки та процесуальний порядок їх залучення у кримінальні провадження; аналіз законодавчих ініціатив у сфері запровадження новітніх методик, спрямованих на захист прав та інтересів неповнолітніх, малолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу. 20 листопада 1989 року резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Конвенція про права дитини (далі – Конвенція). Україна ратифікувала Конвенцію Постановою Верховної Ради України №789ХІІ (78912) від 27 лютого 1991 року та набула чинності 27 вересня 1991 року. Відповідно до її положень дитина потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження, внаслідок її фізичної і розумової незрілості. Задля забезпечення її захисту всі державні чи приватні установи, що уповноважені вирішувати питання соціального забезпечення, суди, адміністративні чи законодавчі органи, першочергово зобов'язані приділяти увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [1].

Україною також було підписано два факультативних протоколи про права дитини щодо торгівлі людьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, а також щодо участі дітей у збройних конфліктах [2, 3] та ціла низка інших міжнародно-правових актів, щодо забезпечення інших прав, свобод та інтересів неповнолітніх, малолітніх осіб.

Така міжнародна активність дала поштовх імплементації основоположні ідеї міжнародного законодавства у національні нормативно-правові акти щодо забезпечення дієвого кримінального судочинства та досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх. Так, з метою розв'язання основних системних проблем юстиції щодо неповнолітніх, забезпечення дієвого правосуддя, подолання прогалів у системі міжвідомчої взаємодії, роботи, спрямованої на ресоціалізацію неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення, а також на посилення захисту прав дітей, які потерпіли від правопорушень, або стали свідками, Кабінетом Міністрів України була схвалена «Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» [4]. У зазначеній стратегії виокреслені основні проблеми, які існують на стадіях досудового розслідування та судового провадження, які необхідно подолати задля забезпечення дієвості кримінального провадження. Зазначимо деякі із них.

До проблем, що можуть виникати, відповідно до вказаної стратегії, на стадії досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, малолітніх осіб можна віднести: недостатній рівень правової визначеності статусу педагога, психолога, лікаря, представника служби у справах дітей, відсутність критеріїв їх вибору та залучення; відсутність єдиного підходу до допиту неповнолітніх незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений,

свідок, потерпілий тощо) та практики використання спеціальних методик тощо. Не дивлячись на існування у діючому кримінальному процесуальному законодавстві можливості забезпечити конфіденційність участі неповнолітніх у судовому провадженні, шляхом запровадження закритого судового засідання, залишаються невирішеними наступні питання: відсутні гарантії забезпечення неупередженості педагога, психолога та представника служби у справах дітей через заявлення їм відводу; відсутні належні умови для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини [4].

Предмет нашого дослідження потребує передусім визначення змісту правового статусу психолога, педагога в кримінальному провадженні, з'ясування їх прав та обов'язків. Досі не сформовано єдиний підхід до визначення поняття «психолог», «педагог», обсягу їх повноважень, гарантій діяльності тощо. Також виникає необхідність з'ясувати, чи існує відмінність у процесуальних повноваженнях спеціаліста та психолога, педагога?

Зцією метою хотіли б розпочати із аналізу статті 71 КПК України. Так, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України) [5].

Відповідно до частин 2 та 4 статті 71 КПК України спеціаліст уповноважений:

1. ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
2. користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
3. викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
4. одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
5. заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
6. надавати довідки, висновки та інші документів у випадках, що належать до сфери його знань, під час або досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, або проведення зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, відповідно до положень ч. 3 статті 245 КПК України.
7. надавати безпосередню технічну допомогу (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування і суду під час судового розгляду [5];
8. здійснювати інші повноваження, передбачені п. 4 ч. 2 ст. 99, п. 2 ч. 2 ст. 105, ч. 2 ст. 168, ч. 1 ст. 236, ч. 3 ст. 237, ч. 2 ст. 240, ч. 1 ст. 245, ч. 2, 5 ст. 245-1, ч. 3 ст. 266, ч. 1 ст. 298-1 КПК, ч. 1 ст. 300, ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 359, ч. 1 ст. 360 КПК України тощо.

У той же час, в КПК України відсутні дефініції поняття «психолог», «педагог», лише передбачені підстави їх залучення:

– допит малолітньої або неповнолітньої особи слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею (ст. 226, 354, 491 КПК України),

– участь у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК України),
 – пред'явлення особи для впізнання (ч. 8 ст. 228 КПК України).

Відповідно до пункту 2 указу Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» з метою забезпечення додаткових процесуальних гарантій неповнолітнім особам при проведенні їх допиту, опитування під час кримінального провадження на базі моделі «Барнахус» [6] були уведені два порядки, що регулюють питання залучення психологів до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, малолітніх осіб.

Перший Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги встановлює механізм визначення кандидатур психологів та процесуальний порядок залучення до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, малолітніх осіб [7].

Другий Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги [8]

В продовження законодавчої ініціативи щодо гармонізації кримінальної процесуальної діяльності у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, малолітніх осіб а також запровадження новітніх методик проведення слідчих (розшукових) дій був затверджений пілотний проєкт щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус). Зазначений проєкт спрямований на забезпечення скоординованої взаємодії учасників міждисциплінарної команди (спеціалісти та інші фахівці, які залучаються до роботи в Центрі захисту дитини (за моделлю Барнахус): адвокат-представник дитини, психолог, судово-медичний/судово-психологічний експерт, перекладач (перекладач жестової мови), представник служби у справах дітей та інші фахівці), слідчого, дізнавача, прокурора що сприятиме: захисту прав дітей; забезпеченню мінімізації наслідків проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій з метою недопущення повторної травматизації дитини; організації надання таким дітям комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги [9].

Розглянувши вище законодавчі ініціативи уперше передбачають поняття «психолог» в аспекті учасника кримінального провадження, проте не передбачають участь педагога у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, малолітніх осіб. Доречним буде зауважити, що відповідно до положень пункту 25 частини 1 ст. 3 КПК України до переліку учасників кримінального провадження психолог, педагог не включені, на відміну від схожих за процесуальними повноваженнями суб'єктів, таких як спеціаліст, перекладач.

Таким чином, психолог – це особа, яка має вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр), включена до Реєстру психологів, володіє знаннями та навичками, необхідними для ефективної участі у слідчих (розшукових) та процесуальних діях із залученням неповнолітніх, малолітніх осіб, ураховуючи їх вікові та інші особливості та обставини правопорушення [7, 9]. Також Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги передбачає добір кандидатів у психологи. Зокрема, претенденти зобов'язані успішно пройти конкурс з відбору психологів, порядок проведення якого встановлюється Міністерством юстиції України за погодженням з Мініс-

терством внутрішніх справ України, і бути включені до Реєстру психологів Координаційного центру з надання правничої допомоги. Зауважимо, що чинний кримінальний процесуальний закон не передбачає процесуальний порядок та критерії добору психологів та педагогів. Зазвичай, органи досудового розслідування, прокуратура та суд обирали зазначених учасників за формальними ознаками наявності відповідного документу, який би підтверджував відповідний фах (освіту).

Наскрізний аналіз положень КПК України та інших нормативно-правових актів дає підстави уважати, що до повноважень психолога, педагога належать: заперечення проти запитань слідчого, дізнавача, прокурора та постановлення власних запитань (ч. 4 ст. 226 КПК України); за дозволом слідчого, дізнавача, прокурора постановлення уточнюючих запитань малолітній або неповнолітній особі (ч. 2 ст. 227 КПК України); бути присутнім при пред'явленні для впізнання особи (ч. 8 ст. 228 КПК України).

До підстав залучення психолога, на нашу думку, належать: встановлення стану здоров'я та рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи (п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України); при вирішенні питання про призначення та проведення комплексної психолого-психіатричної чи психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 486 КПК України); з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, зокрема, обстановку в сім'ї неповнолітнього, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; ставлення неповнолітнього до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками; аналіз поведінки неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою (ст. 478 КПК України); встановлення вікових та психологічних особливостей неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу (ст. 492 КПК України).

А підставами залучення педагога слід уважати: встановлення інформації про соціальну характеристику обвинуваченого (для складання досудової доповіді); визначення звичайного укладу життя неповнолітнього, чи відповідає його віковим особливостям, повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціальні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру, чи проявлялися ознаки під час навчання розумової відсталості неповнолітнього, не пов'язані з психічною хворобою; умови життя та виховання неповнолітнього; наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (п. 1, 3, 4 ч. 1 ст. 485 КПК України); при вирішенні питання про призначення та проведення комплексної психолого-психіатричної чи психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 486 КПК України).

До обов'язків психолога, педагога належать присутність при допиті (ч. 4 ст. 226 КПК України). Нажаль КПК України не передбачає можливості заявлення самовідводу, відводу психологу, педагогу у кримінальному провадженні (§ 6 глави 4 КПК України), а також відсутні випадки обмеження чи усунення їх від участі у кримінальному провадженні, як це передбачено для законного представника (ч. 3 ст. 227, ч. 3 ст. 488 КПК України).

Єдиною унормованою умовою, що унеможливило приймати участь психолога у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх, малолітніх осіб є виключення психолога з Реєстру психологів, за таких підстав як: власне бажання психолога, наявність судимості, обмеження цивільної дієздатності або визнання недієздатним; смерті [8].

Підсумовуючи викладене можна прийти до висновку, що педагог, психолог мають схожі повноваження зі спеціалістом, і їх можна уважати спеціалістами у галузі педагогічних та психологічних знань (особами, що володіють спеціальними знаннями). Аналогічної точки зору притримується судова практика, наприклад: «Посилання апелянта на недопустимість доказів, а саме професійні висновки від 18.01.2022 року складені за результатами показань малолітньої потерпілої ОСОБА_16, у «Зеленій кімнаті» та висновок спеціаліста від 31.03.2023 року складений за результатами показань малолітньої потерпілої ОСОБА_14, на базі центру «Барнахус», та судово-психологічні експертизи відносно ОСОБА_11 та ОСОБА_14, колегія суддів визнає безпідставними, та такими, що були предметом розгляду судом першої інстанції та належним чином вмотивовані.

Колегія суддів погоджується з висновками суду першої інстанції, що психологом ОСОБА_17 не проводилися судово-психологічні експертизи, остання була залучена лише до психологічної роботи з малолітніми потерпілими, за результатами якої нею складено професійні висновки спеціаліста, а не експертні висновки. Зазначені висновки є окремими документами, складені відповідно до вимог КПК і підтвердили наявність індикаторів емоційного та сексуального насильства по відношенню до дітей їх тренером.

При цьому судом першої інстанції встановлено, що фаховий рівень спеціаліста ОСОБА_17 підтверджено дипломом кандидата психологічних наук зі спеціальності педагогічна та вікова психологія, та під час проведення опитування та складання психологічного висновку, психологом було використано наступні психологічні методики: психотерапевтичне інтерв'ювання, візуальна психодіагностика, діагностичні арттерапевтичні методи (емоційного проектування, кольорової домінації), метод ігрової терапії, методика спеціалізованої травмотерапії EMDR, аналіз відеоматеріалів робіт із дітьми (здійснених за методикою «Зелена кімната»).

Крім того під час судового розгляду психолог ОСОБА_17 була опитана судом у якості спеціаліста, а не експерта, та згідно норм ст. 360 КПК України суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань, а тому правових підстав для визнання професійних висновків психолога ОСОБА_17 недопустимими доказами у суду першої інстанції відсутні, оскільки вони отримані в законний спосіб, передбачений нормами кримінального процесуального закону та в розумінні норм КПК є доказами» [10].

Незважаючи на те, що судова практика вважає психолога, педагога спеціалістом у кримінальному провадженні пропонуємо придати особливого значення досліджуваному суб'єктам (із визначенням поняття, конкретизацією їх повноважень, особливих випадків, умов залучення) або у межах статті 71 КПК України, або передбачити окремі норми.

Наступним питанням, на яке ми би хотіли звернути увагу – процесуальний порядок залучення педагога, психолога у кримінальне провадження.

Загальний порядок залучення зазначених суб'єктів у кримінальне провадження передбачений статтями 226-228, 354, 491 КПК України. Проте, Порядок реалізації пілотного проекту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги запроваджує особливий порядок залучення психолога виключно у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, малолітніх осіб із прийняття процесуальних рішень і у встановленні строки. Так, у разі з'явлення підстав для залучення психолога слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд звер-

таються із запитом до регіонального/міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги (далі – центр). Протягом одного робочого дня з дня отримання такого запиту уповноважена особа центру, до якого надійшов запит визначає психолога з Реєстру психологів, видає йому доручення, та повідомляє про це слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю, суд. У разі неможливості залучення психолога з Реєстру психологів центр повідомляє про це слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю, суд протягом одного робочого дня [7].

Обов'язок роз'яснення та забезпечення ознайомлення психолога з основними положеннями ст. 387 КК України щодо кримінальної відповідальності за розголошення без дозволу прокурора, слідчого, дізнавача даних досудового розслідування покладається на центр [7].

Слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд можуть залучити в порядку, установленому КПК України, визначеного центром психолога, а також можуть звернутися повторно із запитом до центру про залучення іншого психолога [7]. Таким чином, залучення психолога у кримінальне провадження за участю малолітньої, неповнолітньої особи здійснюється виключно через центр. Також, виключно центр здійснює добір із Реєстру психолога. Слідчий, дізнавач, прокурор і навіть суд позбавлені можливості на власний розсуд обирати психолога, навіть включеного у Реєстр психологів.

Протягом п'яти робочих днів після участі у слідчих (розшукових) та процесуальних діях психолог подає до центру звіт [7].

На наше суб'єктивне переконання, участь психолога, педагога може бути обов'язковою або факультативною. Наприклад, якщо неповнолітній підозрюваний, обвинувачений не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, участь психолога є обов'язковою (ч. 1 ст. 491 КПК України), а в усіх інших випадках – участь є факультативною, оскільки залучення здійснюється виключно за умови наявності рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника [11].

Крім цього, обов'язкова участь психолога передбачається виключно у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, малолітніх осіб. Про це свідчать положення Порядку реалізації пілотного проекту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги та Порядку реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) [7, 9].

Наступне, на що слід звернути увагу, а чи взаємозамінні між собою психолог та педагог? Правова семантика та синтаксична конструкція статей 226-228, 354, 491 КПК України на перший погляд дає можливість прийти до висновку, що участь педагога та психолога є взаємозамінною, проте винятковість їх участі передбачає використання ними таких спеціальних знань, що роблять їх дотичними до фаховості у конкретному виді діяльності (професії), визначеності мети їх застосування та суб'єкта, який потребує їхньої допомоги. Тому диференціація випадків залучення саме психолога, а не педагога у КПК України є необхідною [11].

Висновки. Підводячи підсумки, слід констатувати, про наявність законодавчої невизначеності змісту правового статусу психолога, педагога, обсягу їх повноважень, гарантій діяльності, порядку їх відбору та залучення у кримінальне провадження.

Аналіз статей КПК України дав можливість визначити повноваження спеціаліста, проте, прийти до висновку, що КПК України не визначає дефініцію поняття «психолог», «педагог», лише передбачає підстави їх залучення: допит малолітньої або неповнолітньої особи слідчим,

дізнавачем, прокурором, суддею (ст. 226, 354, 491 КПК України); участь у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК України) та пред'явлення особи для впізнання (ч. 8 ст. 228 КПК України). Лише у пілотних проєктах щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) та залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги закріплено визначення психолога як учасника кримінального провадження та передбачають особливий порядок його залучення виключно у кримінальні провадження за участю неповнолітніх, малолітніх осіб. Встановлено, що зазначений порядок відмінний від порядку залучення психолога, педагога у кримінальне провадження, передбаченого у КПК України.

Наскрізний аналіз положень КПК України та інших нормативно-правових актів дав можливість визначити загальні повноваження психолога та педагога а також особливі випадки та підстави їх залучення.

Наголошено на проблему відсутності можливості заявлення самовідводу, відводу психологу, педагогу, а також можливості обмежити чи усунути їх від участі у кримінальному провадженні.

Доведено, що педагог, психолог мають схожі повноваження зі спеціалістом, проте вони потребують особливого виокреслення свого процесуального статусу у кримінальному процесуальному законодавстві.

Встановлено, що обов'язкова участь психолога передбачається виключно у кримінальних провадженнях за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, та обов'язковість диференціації випадків залучення саме психолога, а не педагога у КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини від 20 лист. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 20 лист 1989 р. Ратифікований Законом України № 716-IV (716-15) від 3 квіт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Ратифікований із заявою Законом України № 1845-IV (1845-15) від 23 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text
4. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : постанова Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : указ Президента України від 21 вер. 2020 р. № 398/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>
7. Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23/print>
8. Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text>
9. Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : затверджений наказом Міністерством юстиції України, Офісом Генерального Прокурора, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України від 26 лип. 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>
10. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 3 жовт. 2024 р. (справа №295/8565/23). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122175289>
11. Римарчук О. В. Залучення психологів у кримінальному провадженні через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України. Круглий стіл присвячений 40-річчю кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ : матеріали круглого столу. (Київ. 27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023, С. 133–135.